

מקור לחיובי הבעל לאשה – יהודה גליק

הגמ' במסכת קדושין (לא.) אומרת "שאל בן אלמנה אחת את ר' אליעזר אבא אומר השקיני מים ואמא אימרת השקיני מים, איזה מהם קודם, אמר ליה הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך, שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך...". רצ"ע מה המקור ש"אתה ואמך חייבים בכבוד אביך", אין מקום לומר שהדבר נובע מחיובי האשה לבעלה מדן מעשי ידיה ומציאתה, שהרי גם על הבעל חיובים ומה מקום לומר שהאשה חייבת יותר בכבוד בעלה מאשר הוא חייב לכבודה.

ונראה לומר, הגמ' הביאה ברייתא (ל.): "תנינא להא דת"ר 'איש' אן לי אלא איש אשה מנן כשהוא אומר 'תיראו' הרי כאן שניים א"כ מה ת"ל 'איש' איש סיפק בידו לעשות, אשה אין סיפק בידה לעשות מפני שרשות אחרים עליה". וביאר רש"י: "רשות אחרים" – בעלה. הרי לנו שהתורה כתבה "איש" כיון שאשה רשות בעלה עליה וממילא נשמע שישנם כאן אי אלו חיובים של האשה לבעלה מדאורייתא. נותר לנו למעשה רק להגדירם.

התוס' (שם ד"ה "שיש") כתב על הדרשה "שיש רשות אחרים עליה" – "ואע"ג דמעשה ידיה לבעלה מדרבנן בעלמא מ"מ אינה מצויה אצל אביה אלא אצל בעלה". פירוש קושיתו היא שלכאורה הרי כל מעשה ידיה של אשה לבעלה הוא מדרבנן וא"כ כיצד אנו יכולים לעשות דרשה על הפסוק ולומר שאשה רשות אחרים עליה, הרי מדאורייתא אין עליה שום חיוב וזה כאילו מפורש לא כדברינו. אך אין הדברים נראים כלל לומר שמדאורייתא אין שום חיוב של האשה ולא מסתבר שהאשה אינה חייבת לבעל וכו'.

והנראה הוא שבאמת יש חיובים של האשה לבעל והגדרת החיובים היא במלה "כבוד", וא"כ עלינו לכרוך כיצד מדגדר הכבוד. מצאנו ברייתא (לא.): "ת"ר איזהו מורא ואיזהו כבוד, מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו. כיבוד, מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא". א"כ מצאנו בבירור את הגדרת החיובים הנ"ל בטיפול ודאגה לרווחתו האמיתית של הבעל. (הגדרת "מורא" הניתנת לנו על ידי ברייתא זו, מעלה שאלה לגבי הלימוד מהפסוק "איש אמו ואביו תיראו", שהאשה רשות אחרים עליה והרי לגבי מורא מאי נפק"מ בכך, הרי להימנע מבזיון הוריה היא יכולה, רצ"ל שיש איזשהו היקף בק מורא לכיבוד, או נשלמד ב"אם אינו ענין"). ודברי התוס' הנ"ל יתפרשו בפשטות? הרי מן התורה חיובי האשה לבעל מצומצמים למדי ואם כן יסולה היא לטפל בבעלה ואח"כ ללכת ולקיים גם מצות כיבוד אביה, וע"ז תירץ "מ"מ אינה מצויה אצל אביה אלא אצל בעלה".

אלא שאם נקבל את הגדרת מאכיל ומשקה מלביש ומכסה וכו' כפשוטה, כמעשים חיוביים של מצוה המוטלים על הבן ועל האשה, תקשה לנו משנה מפורשת במס' כתובות (נט.): "ואלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טחנת ואופה ומכבסת ומבשלת... הכניסה לו שפחה אחת, לא טחנת ולא אופה... ארבע, יושבת בקתדרא וכו'". ושם בגמ' (סא.): "א"ר חנא ואיתימא ר' שמואל בר

נחמני לא הכניסה לו ממש אלא כיון שראוי להכניס אע"פ שלא הכניסה". ומבאר רש"י: "שראוי להכניס" – שהכניסה נדוני' רבה ויש כדאי למביאה נדוני' זו לקנות ממקצתה שפחות להכניס ולשמשה". ואין תוכל לצאת ידי חיוב כיבוד ע"י השפחות שהכניסה לו וכ"ש לפי הגמ' שאפילו בהכניסה לו מעות אינה חייבת.

ונראה שאת ההגדרה למושג "כבוד" נקבל מדברי הגמ' (קדושין לא): "תנאי בימי ברי'ה דר' אבהו יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחיים ומביאו לחיי העולם הבא". ומביאים שם רש"י ותוס' את הירושלמי: "מעשה באחד שהי' מאכיל לאביו פסיוני, פעם אחת אמר לו אביו מאין לך כל אלה אמר לו סבא מה איכפת לך טחון ואבול... הראהו שקשה לו, ושוב מעשה באחד שהי' טחון לו בריחיים והי' לו אב זקן ושלח המלך בשביל אביו לעבודת המלך, אמר לו בנו אבא טחון ואני אלך תחתך לעבודת המלך שאין לה קצבה". בגמ' מדובר שבמטחינו בריחיים מביאו לעוה"ב, ואפשר הי' להסביר שבאמת לא קיים מצות כיבוד אב אלא שהוא אנוס ובכל זאת כיון שכוונתו היא לטובת אביו זוכה לעוה"ב. אולם בפשטות נראה יותר לומר שבאמת קיים מצות כיבוד אב והעיקר במצוה זו היא לדאוג שהמעשים הנעשים לרווחת אביו ייעשו כך שאם מטחינו בריחיים, ודבר זה במצב נהון היא ורווחתו, הרי קיים מצות כיבוד. וה"ה אם הלך הבן למדינת הים והעמיד לאביו עבדים לשמשו הרי קיים מצות כיבוד אב, אבל אם הבן נמצא בעיר הרי בכך שישמשנו בעצמו כבוד אביו יגדל וממילא מגדרי כיבוד שישמשנו הוא בעצמו ואין זה בגדר הרגיל של "מצוה בו יותר מבשלוהו". אלא כאן גם הקיום ע"י אחד שאינו בגדרי שליחות (למשל קטן) יצא ידי המצוה, אלא שכאמור יש פעמים שאין זה כבוד מספיק. אבל באשה יש לחלק שהרי אין כאן אמירה חיובית של כבוד את אביך, אלא מכללא למדנו וכדלעיל, ויש מקום לומר שאשה יוצאת ידי חובת כבוד גם במקום שהיא עצמה יכולה לעשות כשיש "דואגים" לבעל, ולפי"ז תיושב השגת הראב"ד בהלכות ממרים פ"ו: הרמב"ם כתב "מי שנטרפה דעת אביו או דעת אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהם ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתנו ביותר ילך לו ויניחם ויצוה אחרים להנהיגם כראוי להם". והשיגו הראב"ד "אין זו הוראה נכונה אם הוא ילך ויניח לו למי יצוה לשמרם". ומקשים שם נושאי כליו של הרמב"ם הרי זו גמ' מפורשת (קדושין שם) מעשה שנטרפה דעת אמו של ר' אסי וכן מביא הט"ז (יו"ד סימן ר"מ ס"ק יד.): "ותמחוהו הר"ן וב"י שזה תלמוד ערוך במעשה דר' אסי וכו'". ומיישב הט"ז שכוונת הראב"ד לשאול מאין לקח הרמב"ם את דינו שיצוה לאחרים לשמרם, ממה נפשך, אם מדעילה שמירה ע"י אחרים למה ילך, שישמרם בעצמו. ואם לא מועילה שמירה למה כתב שיצוה לשמרם, ועיין שם (ממרים פ"ו) ברדב"ז שתירץ. לדברינו תירץ שבאמת הוא אינו יכול לעמוד בהם מפני שטותם ואחרים יוכלו לעמוד בכך, וחידושו של הרמב"ם, שבציווי לאחרים מקיים את המצוה. או שנאמר שהוא יכול לשמרם כרוח וכפי שאמרנו הרי אם יצוה לאחרים לשמרם יקיים בזה מצות כיבודם אלא שראוי שיעשה זאת הוא בעצמו וכאן שנשתנו הוא כאילו מקיים את המצוה במינימום ההכרחי, או שבנשתנו אין כלל תוספת כבוד בכך שיטפל בהם בעצמו.

אולם לכאורה עיקר דברינו תלוי במחלוקת הראשונים. על מימרא דרב הווא יכולה אשה

שתאמר לבעלה "איני ניזונית ואיני עושה" (כתובות נח.) כתב הר"ן "ומיהו כי אמרינן שיכולה אשה שתאמר לבעלה כו' דוקא במעשה ידיה, דמעשה ידיה הוא דתקינן ליה רבנן תחת מזונות אבל שאר מלאכות השנויות במשנתנו כגון טוחנת ואפה ומכשלת אינה יכולה להפקיע עצמה מהן". וזה כדברינו שבדברים האלו שהם משום "כבוד" אינה יכולה להפקיע עצמה. אבל התוס' (כתובות סג. ד"ה רב הונא) והרא"ש סוברים שבאומרת איני ניזונית ואיני עושה נפטרת גם מהחייבים הכתובים במשנה ולדבריהם יוצא שאין זה גדר כבוד. ולפי"ז יוסבר התוס' בקדושין כמשמע מפשט דבריו, אלא שכאמור עדיין לא יובן מהו הגדר המיוחד של "אמך חייבת בכבוד אביך". וכשם שאמרו חז"ל "איזוהי אשה כשרה שעושה רצון בעלה", אמרו גם "המכבד את אשתו כגופו ואוהבה יותר מגופו עליו הכתוב אמר וידעת כי שלום אהלך ופקדת ניוך ולא תחטא".